

В.С. Ковальська

ДОСЛІДНИЦЬКА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті наведено результати наукової роботи щодо визначення поняття дослідницької культури майбутнього інженера-педагога, її функцій та структурних компонентів. Визначено поняття “культура”, “культура особистості”, “професійна культура”, “дослідницька культура фахівця”, “дослідницька культура майбутнього інженера-педагога” та встановлено співвідношення обсягів цих понять. Виокремлено структурні компоненти дослідницької культури майбутнього інженера-педагога, а саме: мотиваційно-ціннісний (усвідомлення студентами мети і завдань дослідницької культури, професійних мотивів, ціннісних орієнтацій), когнітивний (система предметних знань (інженерних та педагогічних) та знань щодо організації та здійснення інженерних та педагогічних досліджень), діяльнісний (сукупність аналітичних, прогностичних, інформаційних, організаційних та комунікативних умінь і навичок реалізації інженерних й педагогічних досліджень), рефлексивно-оцінний (рефлексія, самооцінка, прогнозування власного розвитку). Встановлено функції дослідницької культури майбутнього інженера-педагога, серед яких виокремлено креативну, імперативну, адаптивну, розвивальну, та таку, що модулює і формує.

***Ключові слова:** професійна освіта, дослідницька культура, інженери-педагоги, функції, структурні компоненти.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства, для якого характерні глобалізація, інформатизація, технологізація освіти та інтеграція науки в усі сфери освітньої та виробничої діяльності, обумовлює розширення вимог до сучасного інженера-педагога. Головною метою процесу освіти сьогодні є підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних оперативно вирішувати нові завдання, порівнювати, аналізувати, узагальнювати та знаходити ефективні рішення, втілювати творчу думку в кінцевий продукт діяльності, спроможних орієнтуватися в потоці інформації, яка постійно змінюється, проводити дослідження в різних галузях знань. Отже, спектр завдань, які повинні виконувати майбутні інженери-педагоги у професійній діяльності, розширюється і потребує не тільки їхньої ґрунтовної теоретичної та практичної підготовки, але й умінь творчо підходити до розв’язання різних проблем, умінь їх критично аналізувати та вирішувати в нестандартних ситуаціях, виявляти причинно-наслідкові зв’язки й прогнозувати події та явища, реалізувати об’єктивні, достовірні наукові дослідження на засадах наукової етики, толерантності та гуманізму. В цих умовах набувають актуальності питання сформованості дослідницької культури у майбутніх інженерів-педагогів, особливо в контексті гуманізації вищої професійної освіти. Разом з тим проведений аналіз літературних джерел показав недостатній рівень розроблення науковцями цього питання, що і спонукало нас на проведення дослідження феномену дослідницької культури майбутнього інженера-педагога.

Аналіз останніх досліджень. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях вченими значна увага приділяється формуванню культури майбутнього спеціаліста у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі. При цьому розглядаються такі різноманітні модифікації культури: професійна (О. Анісімов, В. Бенін, Є. Бондаревська, В. Гриньова, Н. Крилова, І. Михайліченко, Н. Ничкало, М. Пічкур,

© В.С. Ковальська, 2015

В. Радул, Т. Сидоренко, С.Сисоєва, М. Скрипник, Л. Соколова, Т. Ткаченко,

Т. Федірчик); інтелектуальна (І. Захарова, А. Салієв, Г. Шевченко, В. Ястребова); інформаційна (С. Антонова, В. Виноградова, О. Ільків, М. Коляда, Л. Скворцова, В. Судина, С. Федорів, С. Христочевський) тощо.

Достатньою мірою розкрито питання організації дослідницької діяльності студентів (Л. Авдеева, Н. Амеліна, В. Вергасов, І. Грушко, Л. Квіткіна, В. Крутов). Проблема активізації дослідницької діяльності студентів, її роль у професійній підготовці майбутніх фахівців вирішувалася педагогами-дидактами Д. Вількєєвим, М. Даніловим, Б. Єсиповим, І. Лернером, П. Підкасистим. Процес формування дослідницьких умінь студентів аналізувався в працях О. Абдулліної, Т. Єрофєєвої, П. Кузьміної, О. Мітрош, В. Сластьоніна, В. Ядешко, П. Яковлевої. Проблеми підготовки студентів до дослідницької діяльності в педагогічних установах вивчали Т. Вішнякова, М. Гурьянова, Л. Козлова, П. Матолигіна, П. Меньшикова, О. Мітрош. Окремим напрямком професійно-педагогічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів присвячені наукові розробки В. Безрукової, Н. Брюханової, Е. Зеєра, О. Коваленко, М. Лазарева, Т. Лазаревої, Л. Штефан. Проте феномен дослідницької культури майбутніх інженерів-педагогів на сучасному етапі розвитку педагогічної науки у контексті гуманізації вищої професійної освіти ще є недостатньо вивченим.

Метою даної роботи є визначення сутності дослідницької культури майбутнього інженера-педагога та її структурних компонентів.

Основний зміст. Визначенню поняття “дослідницька культура майбутнього інженера-педагога” передувало проведення аналізу понять “культура”, “професійна культура”.

У загальноживаному значенні культура - це певний рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини в типах і формах організації життя та діяльності людей у їхніх взаємостосунках, а також у створених нею матеріальних і духовних цінностях [1]. Саме культура є мірилом розвитку людини, оскільки віддзеркалює не тільки обсяг засвоєних цінностей громадської діяльності, але й сам спосіб, у який людина залучається до таких цінностей. У праці А. Кребера та К. Клакхона, що зібрали 180 визначень поняття культури, розрізняються 6 їх типів: описовий (класичні етнологічні визначення), історичний (визначення, що спираються на чинник традиції як механізму передачі культурної спадщини), нормативний. (визначення, які акцентують підпорядкування людей нормам, цінностям і моделям поведінки), психологічний (визначення, що акцентують увагу на психічних механізмах формування культури, на навчанні і наслідуванні при засвоєнні культури), структурний (визначення, які акцентують увагу на структуру тієї чи іншої конкретної культури і, відповідно, її засадничими елементами і їх внутрішніми зв'язками), генетичний (визначення, що акцентують увагу на походженні культури) [2]. Такі погляди на феномен культури свідчать про його багатозначність, складність та багатомірність, але ми розглядаємо його в контексті культури окремої особистості, яка є результатом загального впливу цілісної системи культури на конкретну особистість, що самоусвідомлює ціннісний зміст, засоби й стиль власної життєдіяльності. З огляду на це, нам імпонує думка О. Газман, який називає культуру особистості базовою і визначає її як необхідний мінімум загальних здібностей людини, її ціннісні уявлення і якості, без яких стає неможливим увесь процес соціалізації та розвиток генетичних задатків особистості [3, с. 6-7]. Для нашого дослідження вагомим є висновок ученого, що культура особистості – це інтегрований комплекс характеристик особистості, які забезпечують гармонійне співіснування і духовний розвиток її у суспільстві.

Науковці зазначають стільки видів культур, скільки існує видів людської дія-

льності, провідне значення серед яких має саме професійна діяльність. Це і обумовлює підвищений інтерес учених до проблеми визначення сутності професійної культури фахівця та умов її формування у навчальному процесі. Деякі дослідники визначають поняття “професійна культура” в узагальненому вигляді. Так, В. Ільїн визначає професійну культуру як важливий показник соціальної зрілості, міру прояву загальної культури особистості в її професійній діяльності. В. Гриньова стверджує, що професійна культура, відображуючи суперечливий, діалектичний характер людської діяльності, вказує на рівень оволодіння професією. В. Сластьонін, І. Ісаєв та Е. Шиянов розуміють професійну культуру як певну ступень оволодіння членами професійної групи прийомами і засобами розв’язання спеціальних професійних завдань на підставі сформованості духовної культури особистості. Водночас, професійна культура пов’язана і діалектично з усіма елементами особистісної культури фахівця: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною тощо, оскільки є інтегральним показником інших видів культур і в той же час містить їх. С. Єлканов, характеризуючи професійну культуру, називає такі її ознаки: гармонічний розумовий, моральний та естетичний розвиток, широкий науковий і художньо-естетичний кругозір, здатність легко і природно входити в творчий стан, уміння аналізувати власні емоційні, вольові процеси. Професійна культура розглядається як культура матеріальна та духовна, культура розумової праці, спілкування, мислення, професійної самоосвіти, реалізації наукових досліджень, антропологічна культура тощо.

С. Черкашина розглядає феномен професійної культури як інтегральну якість особистості фахівця, умову та передумову ефективної професійної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності фахівця і мету професійного самовдосконалення. Одним із способів передавання та формування професійної культури є професійна підготовка. Проте вона притаманна багатьом фахівцям. Але цього не можна сказати про професійну культуру, тому що нею володіють далеко не всі. Відповідна підготовка буде ефективною, якщо вона орієнтуватиме не на формування абстрактного фахівця з набором визначених професійних якостей, а на становлення цілісної особистості – професіонала, що володіє всіма аспектами, різними елементами професійної культури. Отже, професійна культура розглядається вченими як система якостей, що забезпечує рівень трудової та професійної діяльності, поєднується з професійними знаннями, вміннями, навичками, творчими здібностями і вміннями, урахує особистісний розвиток, що відображає рівень готовності до виконання професійних обов’язків. Саме формування професійної культури майбутніх фахівців передбачає реформування змісту освіти на засадах гуманізації, гуманітаризації та збереження надбань національної і світової культури.

Таким чином, аналіз авторських визначень поняття “професійна культура” дозволив виокремити такі його контексти:

- духовний, який пов’язаний із загальнокультурним становленням особистості фахівця, його відношенням до діяльності;
- професійний, який регламентує здатність фахівця виконувати професійні обов’язки;
- особистісний, який дозволяє індивідуальності розкрити власний творчий потенціал і розвивати почуття власної гідності.

На основі розгляду цього утворення з урахуванням поняття “загальна культура”, структури культурної та професійної діяльності визначено, що професійна культура є інтегральним утворенням у професійній структурі особистості, показником

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЛІДЕРСТВА

сформованості різних видів особистісної та фахової культури, сукупності цінностей, відношенням до професійної діяльності та її результатам. Вона має складну структуру, утворюється у взаємодії її складників, одним із елементів якої є дослідницька культура фахівця.

Дослідницька культура як суспільне явище і як особистісне утворення формується і розвивається завдяки дослідницькій діяльності в певній сфері пізнання та є виразом двох аспектів цього процесу – людського і технологічного. Людський аспект є відображенням у свідомості людини норм і способів дослідницької діяльності, що приводять до бажаного результату відповідно до визнаних у суспільстві цінностей. Технологічний аспект характеризується сукупністю вимог до визначення методології, форм і методів дослідження, способів отримання і перевірки результатів, особливості якої обумовлюються сферою пізнання. Це передбачає реалізацію фахівцем аналізу, порівняння, синтезу на основі об'єктивності оцінок, принциповості, відповідальності, свободи вибору у прийнятті обґрунтованих рішень про стан досліджуваного об'єкта.

М. Труфкіна репрезентує дослідницьку культуру фахівця як особистісне явище, тобто складну, динамічну якість особистості, що характеризує готовність фахівця до вирішення професійних проблем засобами наукового пізнання. Дослідницька культура як особистісне утворення забезпечує включення людини в дослідницьку діяльність і є тією частиною культури людини, що надає їй можливості отримати нове знання, тобто додати свій внесок до суспільної культури, стати її творцем.

Реалізація дослідницької культури обумовлюється особливостями професійної діяльності фахівців. Отже, за умовами нашого дослідження дослідницька культура майбутнього інженера-педагога об'єктивується саме інженерно-педагогічною діяльністю, тим самим передбачає виробництво нових інженерних і педагогічних знань на основі цілеспрямованого пізнання предметів і об'єктів інженерної й педагогічної діяльності. За цих умов володіння дослідницькою культурою майбутніми інженерами-педагогами набуває значущості, оскільки “як ніхто не може дати іншому того, що не має сам, так не може розвивати, виховувати і навчати той, хто сам не розвинений, не вихований, не освічений” (А. Дістервег). У навчально-виховному процесі освітнього закладу головним засобом передачі культури, духовних цінностей є індивідуальність викладача як носія культури і суб'єкта міжособистісних стосунків з особистістю студента.

На основі аналізу наукової літератури щодо проблеми формування загальної, професійної культури та їхніх модифікацій встановлено співвідношення обсягів таких базових понять нашого дослідження, як “культура особистості”, “професійна культура”, “дослідницька культура фахівця”, “дослідницька культура інженера-педагога”, що наведено на рис. 1.

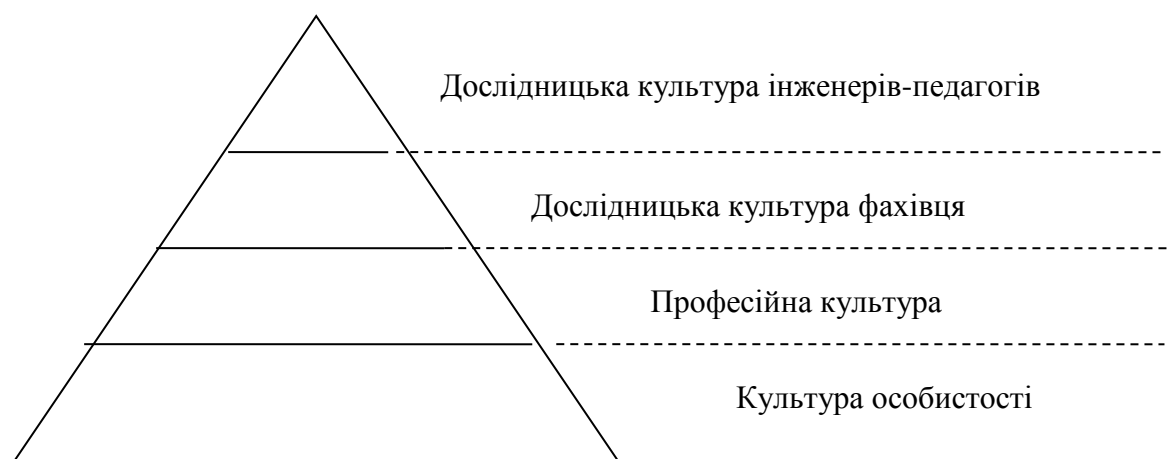

Рис. 1. Співвідношення обсягів базових понять дослідження

Як наведено на рис. 1, фундаментальним поняттям є термін “культура особистості”, що визначена як інтегрований комплекс характеристик, що забезпечують гармонійне співіснування і духовний розвиток людини у суспільстві. Одним із її різновидів є професійна культура, яка акумулює як риси культури особистості взагалі, так і специфічні характеристики, обумовлені професійною діяльністю фахівців (особистий зміст, відношення до досвіду, засоби і стиль власної професійної діяльності людини). На наступному рівні деталізації у структурі професійної культури виокремлено як складник дослідницьку культуру фахівця, яка синтезує характеристики вже описаних видів культур та притаманні цьому виду риси (цілеспрямоване пізнання предметів і об’єктів професійної діяльності на засадах об’єктивності, принциповості, відповідальності з метою здобуття нових знань про них). Дослідницька культура інженера-педагога як верхній рівень ієрархії понять реалізує всі представлені характеристики з конкретизацією предметів і об’єктів професійної діяльності до інженерних та педагогічних її позицій інженера-педагога як суб’єктів формування дослідницької культури у наступних поколіннях.

Проведена робота стала основою формулювання висновку, що дослідницька культура майбутнього інженера-педагога – це особистісне інтегральне утворення, яке забезпечує цілеспрямоване пізнання предметів і об’єктів інженерної й педагогічної діяльності на засадах об’єктивності, принциповості, відповідальності з метою отримання нових знань про них; позиціонує інженера-педагога як носія, творця та суб’єкта формування дослідницької культури у наступних поколіннях. Для конкретизації цього поняття в подальшому було здійснено аналіз його структурних та функціональних складників.

На основі аналізу літературних джерел визначено структурні компоненти дослідницької культури майбутніх інженерів-педагогів, серед яких виділені мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінний компоненти (рис. 2). Мотиваційно-ціннісний компонент сприяє усвідомленню студентами мети і завдань дослідницької культури, професійних мотивів, ціннісних орієнтацій. Когнітивний компонент містить систему предметних знань (інженерних та педагогічних) та знань щодо організації та здійснення інженерних та педагогічних досліджень. Діяльнісний компонент містить сукупність аналітичних, прогностичних, інформаційних, організаційних та комунікативних умінь і навичок реалізації

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЛІДЕРСТВА
інженерних й педагогічних досліджень. Рефлексивно-оцінний компонент поєднує у собі рефлексію, самооцінку, прогнозування власного розвитку, є сукупністю суб'єктивних оцінок, пов'язаних з певними методиками професійно-спрямованої дослідницької діяльності майбутніх інженерів-педагогів.

Рис. 2. Структурні компоненти дослідницької культури майбутніх інженерів-педагогів

Проведений аналіз першоджерел став основою визначення функцій дослідницької культури майбутнього інженера-педагога, серед яких виокремлено:

- креативну – полягає у визначенні шляхів і засобів розвитку і вдосконалення професійної діяльності;
- імперативну – визначення норм, стандартів, технології проведення інженерних й педагогічних досліджень;
- адаптивну – полягає у визначенні простору для самоствердження і самореалізації інженера-педагога як суб'єкта професійної діяльності;
- розвивальну – визначення шляхів і способів розвитку інженера-педагога як професіонала;
- таку, що моделює – передбачає особистий вплив інженера-педагога на дослідницьку культуру;
- таку, що формує – полягає у формуванні норм і цінностей дослідницької культури у наступних поколіннях.

Таким чином, за результатами дослідницької роботи поняття “дослідницька культура майбутнього інженера-педагога” визначено як особистісне інтегральне утворення, яке забезпечує цілеспрямоване пізнання предметів і об'єктів інженерної й

педагогічної діяльності на засадах об'єктивності, принциповості, відповідальності з метою отримання нових знань про них; поєднує структурні (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінний) та функціональні (креативні, імперативні, адаптивні, розвивальні, такі, що моделюють і формують) складники, які позиціонують інженера-педагога як носія, творця та суб'єкта формування дослідницької культури у наступних поколіннях.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було визначено поняття “дослідницька культура майбутнього інженера-педагога”, його функції та структурні компоненти, серед яких виокремлено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінний. У межах подальшого наукового дослідження планується здійснити моделювання процесу формування дослідницької культури у майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійної підготовки.

Список літератури. 1. Философский энциклопедический словарь / [под ред. Б. М. Прокофьева]. – М.: БСЭ, 1997. – 300 с. 2. Проблема визначення культури// Матвеева, Людмила Леонідівна. Культурологія [Текст] : курс лекцій: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Л. Л. Матвеева. - К. : Либідь, 2005. - 512 с. 3. Газман О.С. Базовая культура личности: Теоретические и методические проблемы / О.С.Газман. – М., 1989. – 150 с.

Bibliography (transliterated): 1. Filocofckij jenciklopedicheckij clovar' / [pod ped. B. M. Ppokof'eva]. – M.: BCJe, 1997.– 300 c. 2. Problema viznachennja kul'turi// Matveeva, Ljudmila Leonidivna. Kul'turologija [Tekst] : kurs lekcij: Navch. posibnik dlja stud. vishhih navch. zakl. / L. L. Matveeva. - K. : Libid', 2005. - 512 s. 3. Gazman O.S. Bazovaja kul'tura lichnosti: Teoreticheskie i metodicheskie problemy / O.S. Gazman. – M., 1989. – 150 s.

UDC 378.147

V. Kovalska

RESEARCH CULTURE OF FUTURE ENGINEERS-TEACHERS IN THE CONTEXT OF HUMANIZATION HIGHER EDUCATION

The results of scientific work on the definition of research culture of future engineers-teachers, its functions and structural components are presents in this article. The concepts of "culture", "culture of personality", "professional culture", "culture specialist research", "research culture of the future engineer-teacher" and set volume ratio of these concepts. The structural components of the research culture of future engineers-teachers, namely motivational-value (the awareness of students goals and objectives of the research culture, professional motives, value orientations), cognitive (the system of subject knowledge (engineers and teachers) and knowledge of the organization and implementation of engineering and pedagogical research), activity (a set of analytical and forecasting, information, organizational and communicative skills of the implementation of engineering and pedagogical studies), reflection-evaluation (reflection, self-assessment, forecasting its development). Installed functions of research culture of the future engineer-teacher, among which are the creative, peremptory, adaptive, developing, modeling, shaping functions.

Keywords: professional education, research culture, engineers-teachers, function, structural components.

В.С. Ковальская

**ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ КУЛЬТУРА БУДУЩЕГО ИНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА В
КОНТЕКСТЕ ГУМАНИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

В статье представлены результаты научной работы по определению понятия исследовательской культуры будущего инженера-педагога, ее функций и структурных компонентов. Определены понятия “культура”, “культура личности”, “профессиональная культура”, “исследовательская культура специалиста”, “исследовательская культура будущего инженера-педагога” и установлено соотношения объемов этих понятий. Выделены структурные компоненты исследовательской культуры будущего инженера-педагога, а именно: мотивационно-ценностный (осознание студентами цели и задач исследовательской культуры, профессиональных мотивов, ценностных ориентаций), когнитивный (система предметных знаний [инженерных и педагогических] и знаний организации и осуществления инженерных и педагогических исследований), деятельностный (совокупность аналитических, прогностических, информационных, организационных и коммуникативных умений и навыков реализации инженерных и педагогических исследований), рефлексивно-оценочный (рефлексия, самооценка, прогнозирование собственного развития). Установлены функции исследовательской культуры будущего инженера-педагога, среди которых выделены креативная, императивная, адаптивная, развивающая, моделирующая, формирующая функции.

Ключевые слова: профессиональное образование, исследовательская культура, инженеры-педагоги, функции, структурные компоненты.

Стаття надійшла до редакційної колегії 2.09.2015